

ЕВРЕЙСКИТЕ МОЛИТВЕНИ ДОМОВЕ В СОФИЯ ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Нисим Коен

Софийското еврейство, както и нашите съседни българи, не се отличаваха с някакъв религиозен фанатизъм. Някакси тихомълком беше възприета пословицата „Божието божие-кесарювото кесарю”. В мидрашите и синагогите ги нямаше белите завеси закриващи от очите на жените „сифре акодеш” (свещените тори) и олтара, но както е прието, жените сядаха отделно от мъжете - на балкона или в лявата страна на синагогата. Нямаше „микве” - религиозна баня, но имаше „баню ди новя” - предсватбени бани, които се провеждаха с голама помпозност, обикновено в кварталната обществена баня, с дайрета, шум, песни и солени шегички. Нямаше дилема дали да се прави „берит” (обрязване), защото това беше възприето и моела хариби Йосеф Конфино беше на поста си, след всяко раждане на момче. Обикновено на и около Рош Ашана в синагогите 13-годишните млади, хубави и облечени в нови одежди момчета честваха своята Бар мицва – религиозно пълнолетие, като обещавахме пред родители, близки и съседни, че осъзнаваме своята отговорност на пълнолетни деца.

Пиша за всичко това с особена носталгия. Труден бе живота на нашите родители, но те намираха сили, в дните преди Рош Ашана, да се отзоват на зова на „самаса” (прислужника на мидраша) или близкия съсед „айде селихот” да станат в ранна доба на сутрешна молитва. След молитвата, тия недоспали мъже, изпиваха по чашка кафе на сутрешна размисълка и всеки тръгваше да търси препитание в магазина или работилницата.

В София имаше два вида молитвени домове - едните бяха синагоги или както ги наричаха на ладино „ел кал”, а по-малките се наричаха „мидраш”. Мидраш не е точното понятие

за този молък, едва побиращ еноряшите молитвен дом. В древността мидраш обикновено са наричали сграда в съседство със синагогата, в която отдалите се на свещенослужене изучавали и коментирали свещените книги.

Всяка синагога или мидраш имаше своите си специфични посетители.

Съществуващите през 30-те години на миналия век молитвени домове, такива каквито се запазиха в моето съзнание са (изброявам ги не по тяхната важност и място в религиозния живот на софийските евреи, а пътувайки от изток на запад):

- ЕШКЕНАЗКАТА СИНАГОГА – тя се намиреше на ъгъла на Екзарх Йосиф и ул. Будапеща. Посещаваше се предимно от немногото ешкеназим (евреи дошли от Западна Европа, Русия и Полша) живущи или гости на София. След войната там се помещаваше Консistorията на евреите в България. В по-късен етап дворът бе превърнат в сервизна работилница, а пък сградата служеше за търговски цели.
- ЦЕНТРАЛНА СИНАГОГА – Намира се на ъгъла на улиците Екзарх Йосиф и Ломска. Заедно с намиращите се близко черква „Св. Неделя”, джамията, Халите и Минералната баня формират центъра на София. Изградена през 1912 година от архитект Грюнвелд тя и сега изпъква със своята импозантност и е една от най-красивите и големи синагоги в Европа. Имаше модерно за времето си отопление с топъл кондициониран въздух идващ то пода. Величествена сграда, в която някога възвишаваше глас рав (или както тогава го наричаха хариби) Нисим и младия, по-късно станал главен равин на България, д-р Ашер Хананел. И двамата се отличаваха със своята ерудиция, вещина и осанка. Тук идваха да се молят главно евреите, които живееха в

центъра на града, младата еврейска буржоазия и тези, останали да живеят наблизко евреи от „агадата”, т.е. улиците Цар Симеон, Кирил и Методи, Сердика, Веслец и други.

В синагогата трябва да е съхранен голям книжен и музикален фонд. От тук тръгна и прочутия синагогален хор на Цадиков и Бенсусан.

През 30-те години, в събота учениците от еврейските училища провеждаха самостоятелно своята съботна молитва с прочитане на поредната ”параша”. Заслуга за това имат учителите по иврит Бен Маир, Темкин и други.

В сградата на синагогата има и един малък салон, който понастоящем се използва като мидраш. След войната, през 50-те години, този салон стана читална на евреите студенти, а горния етаж, където някога се понещаваше Духовния израилтянски съд – Бет Дин, се използваше от Института по балканистика при БАН, в който сътрудници бяха д-р Ашер Хананел и ст.н.с. Ели Ешкенази

- МИДРАШ ДИ ЛОС МУДИКОС – Мидраш на немите. Той се помещаваше на ул. Нишка (сега Тодор Александров) между улиците Княз Борис и Цар Самуил - част от един безистен. Малък салон, в който намираха прием не много еноряши. Характерно е било, че в салона витаги е било тихо. Струва ми се, че мидраша е било някакво подобие на християнската черква на мълчаливците в Израел.

- МИДРАШ – на ул. Братя Миладинови и Нишка. Никой, освен знаещите, не би могъл да предполага, че вътре в сградата на Мешулам, минавайки по тесен коридор може да се стигне до мидраш. Посещаваше се предимно от хора живеещи наблизко.

- **ЮЧБУНАРСКА СИНАГОГА** - тя беше на улица Позитано, в съседство с Еврейското училище, така че карето, което се оформя от улиците Осогово, Позитано и Брегалница е един културно-религиозен център. Широк двор с дървена пейка по дължината на стената. По същество бяха две залепени сгради. Едната, по-голямата, с просторна зала с вход от западната страна и олтар на изток беше Ючбунарската синагога. В съседство и залепена за нея беше мидраша. И двете функционираха едновременно. Молитвите в синагогата се провеждаха от рав Даниел Цион, рав Алберт Бенбасат (зет на рав Цион), който по късно премина към Централната синагога и рав Алтарас - дошъл от Югославия. Кипеше от живот тази синагога. Рав Даниел Цион - мъдър и обичан равин, член на Духовния съд, развиваше активна социална дейност, а освен това ежеседмично изнасяше сказки на теми от Талмуда, а със съботните обяснения на поредната параша обогатяваше енорияшите. Рав Даниел Цион заедно със семейството си, лекувайки раните от изпращането му в концетрационен лагер по време на антиеврейските изстъпления замина за Израел, където почина на преклонна възраст.

Неделите бяха дни на сватби. Идваха пълните със сватбари файтони с шумна музика, глъчка и викове. Слизайки от „пайтона“ младоженците се отправяха към дясната страна на двора, за да изчакат излизането на предидущата двойка, защото има поверие, че младоженците не трябва да се срещат. В синагогата всички лампи запалени, пред олтара хупа, равините облечени в бяло и покрити с дълги и красиви талити възвисяваха глас. Кулминацията беше, когато самаса чупеше чашата и с вик ”бе симан тов” приключваше тържеството и множеството се отправяше към изхода. На изхода младежи от ционистическите организации на щанд подканяха да се

даряват пари за Керен Кайемер ле Израел - Еврейския национален фонд. Хората бяха щедри в този тържествен момент.

На Песах, на Рош Ашана и Кипур синагогата не можеше да поеме всички желаещи (местата в синагогата, като на кино се продаваха предварително) и дворът се пълнеше с богомолци.

От тук на 24 май 1943 година тръгна протестната демонстрация на софийските евреи против изпращането ни в лагерите в Полша.

Зад синагогата, с вход от ул. Осогово имаше отделено място, където шохет колеше кокошките. Особено в петък опашките за колене бяха големи - нали трябва да се посреща Шабат. Традиция беше да има пастел, пиле с ориз и, разбира се, чаша боза купена от Топуз или Ахмед. Трябва да отдадем дължимото уважение на групата шохетим, които осигуряваха месо „кашер“ на няколкото еврейски месарници, като тази на Бенцион Елазар. Това, че месото е кашер се потвърждаваше със съответния печат по месото. Сега от далечината на времето може и да се помайтапваме на тема „кашер“, но в онези дни (пък и сега не е много по-различно) не се знаеше произхода, качеството на месото. Всеки касапин се снабдяваше от където си искаше. Кашерута, проведен от шохетите осигуряваше доброкачествено и закляно при хигиенни условия месо.

- СИНАГОГА НА РОХЕСИМ – намираше се на улица Брегалница между Клементина и Позитано. Сравнително неголяма сграда, срещу старата част на Еврейското училище. Нейни еноряши бяха предимно хората, които обслужваха опелото на мъртвците. Имаше няколко сдружения - тези на кавадорис-кабарим, които изкопаваха гроба, тези на йевадорис, които се грижеха за транспорта на мъртвеца от дома до гробището и тези на рохесим, които измиваха тялото преди погребението.

Тези бяха богомолците на синагогата. Те си я направиха и поддържаха Портретите на тези уж груби, но с топли сърца и отзивчиви хора можеха да се видят в ритуалната зала при гробището Хазан на тази синагога бе харби Яко ла-ажи –хаджи Яко.

След войната синагогата стана производствена сграда на ЕЛКООП.

- МИДРАШ НА УЛ. ОДРИН - На улица Одрин, между Позитано и Три уши се влизаше в двор с тесен и дълъг коридор. В дъното на коридора беше мидраша, а отпред - жилище. В Мидраша рав Асса събираше еноряшите, а звънкия му глас стигаше до улицата. Имам чувството, че хората, живеещи наблизо, сами си поддържаха мидраша. Обикновено при четене на съботната пераша се обещаваха суми, с които да се откупи правото да се носи сефер тора, да се отвори Арон акодеш - свещения шкаф и др. Това ставаше с виковете „синку мил дан” друг се провикне „диез мил дан”, което значеше, че се обещават 5 или 10 лева за мидраша, които самаса на другия ден отиваше да инкасира. Не липсваха и куриози, когато някой обещае дадена по-голяма сума и на следващия ден казваше „шабат дава, алхад не дава”. Средства се събираха и на Симха тора по същия начин- един обещава дърва за огрев, друг- метли и т.н.

Споменах тук за този начин на събиране на средства, но това се правеше във всички синагоги и мидрашим - разбира се големите синагоги имаха и своята субсидия от Еврейската община. Споменах за рав Аса - беше начетен човек, знаеше наизуст голяма част от това, което четеше. Но веднъж изпуснал нишката се провикна „онде естамос?” в смисъл до къде стигнахме, но един зевзек се обажда „ен ла улица Одрин” и залата избухва в смях.

- МИДРАШ – намиращ се на ъгъла на улиците Стефан Стамболов (сега ген. Скобелев) и Позитано. Макар и много близо до Ючбунарската синагога имаше много еноряши. След войната там се помещаваше клуба на Организацията против фашизма и антисемитизма „Иля Еренбург”. При гостуването си в София писателят посети клуба и бе много радушно посрещнат.
- СИНАГОГА В ДОРТ БУНАР - синагога в „четирите кладенеца - както се наричаше преди квартал Коньовица, квартала на запад от Владайската река. Тя беше на ул. Ибър – сега Димитър Петков и Позитано. Посещаваше се главно от съкварталци. По късно на това място се изгради детски дом
 - СИНАГОГА В ЛАГЕРА - В Лагера, както и в близките квартали Красно село и Павлово вече живееше голяма част от софийското еврейство. С финансови кредити и инициатива на банките Труд, Шалом и Геула бяха изградени така наречените еврейски кооперации - еднофамилни жилища с дворче - и много хора се възползваха от това. Тези хора се нуждаеха от синагога и такава бе изградена в квартал Лагера.

Трудно ми е да назова плеадата хазаним - както наричахме тогава свещенослужителите. Освен споменатите по-горе всред тях бяха рав Аврам Леви, баща на Исак и Йосиф Леви, рав Ешкенази, раби Ереза, рав Даниел-шени.

И още нещо. От това което знаехме за американското еврейство, от това, което виждаме сега и у нас с идването на Хабад, тогава нямаше „конкуренция” и доказване кой е по-правоверен между отделните синагоги и религиозни течения. Споровете „кой е по-най..” бяха всред отделните политически групи - ционисти и комунисти, ционисти и нотабили, между отделните движения в ционистическата организация.

Октомври 2004, април 2006